

ble development. Particular attention is paid to the formation of the ecological paradigm as the basis for environmental legal consciousness of the whole society. This will allow the revision of values in relation to nature and recognize nature at the level of the Constitution of Ukraine as the basic social value. Attention is also paid to the structure, forms, methods, and content of environmental partnership, which can influence various factors in the formation of environmental state. It is proved that the main form of environmental partnership in modern conditions is a public-private partnership and that the latter is able to ensure the implementation of the effective environmental projects in the areas of natural resources restoration, waste management, eco-tourism etc. According to the structure, the environmental partnership is proposed to be considered as a set of institutional, regulatory, functional and communicative subsystems, possible content of which is also revealed. On the basis of the conducted research, the independent scientific conclusions and judgments on the analysed subjects are suggested and the ways of perfection of the current legislation of Ukraine on the outlined questions are offered.

Keywords: ecological democracy, environmental paradigm, environmental legal awareness, environmental policy, the principle of environmental partnership, environmental legislation.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Legal Studies, 2021; 3 (118): 56-63
УДК 349.3:369
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2021/3.118-10>

ISSN 1728-2195

© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing center "Kyiv University", 2021

О. Л. Кучма, д-р юрид. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-2206-3286

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Проаналізовано розвиток законодавства у сфері соціального страхування протягом 1991–2021 років незалежності України (окремі аспекти реформування соціального страхування та розвитку законодавства у частині визначення страхового стажу й обчислення страхового внеску, які необхідні для отримання соціального забезпечення різних видів). Наголошено на передумовах законодавчих змін та їхніх наслідках. Також надано критичну оцінку якості законодавства з огляду на велику кількість рішень Конституційного Суду України про визнання неконституційним ряду положень законодавства, що свідчить про недостатню увагу законодавця до непорушення конституційних гарантій соціального захисту осіб. Звернено увагу на новації у правовому регулюванні, викликані військовими діями на Сході України та гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2. Розглянуто деякі законодавчі зміни, що мали значний суспільний інтерес та стосувалися значної кількості осіб. При визнанні Конституційним Судом України неконституційними положень нормативно-правових актів не завжди слідує нормативне закріплення продовження врегулювання правовідносин зі спірного питання, що приводить до вакууму у правовому регулюванні. Наявність неузгоджень у нормативно-правових актах свідчить про потребу в аналізі чинного законодавства та покращенні якості нормативно-правових актів. Звернено увагу на те, що потребує врегулювання на законодавчому рівні питання зарахування до страхового стажу періоду, коли мобілізований працівник перебував у АТО у 2014–2016 роках, у зв'язку із чим запропоновано внести відповідні зміни до ст. 11 та 40 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

Ключові слова: соціальне страхування, пенсійна реформа, страховий стаж, єдиний соціальний внесок, компенсація заробітної плати.

ВСТУП

1991 року Україна здобула незалежність і протягом 30 років здійснює розбудову держави, зокрема і шляхом формування нормативно-правової бази, складником якої є соціально-забезпечувальне законодавство. Розвиток суспільства, нові виклики спонукали до реформування як "отриманого у спадок" радянського законодавства, так і нормативно-правових актів, прийнятих за часів незалежності України. Нині Україна перебуває на шляху до створення якісної нормативно-правової бази. Протягом 30 років зроблено чимало, проте законодавство потребує постійного оновлення. На жаль, не завжди вдається законодавцю своєчасно та якісно реагувати на потребу у зміні законодавства.

Складником соціально-забезпечувальних правовідносин є правовідносини у сфері соціального страхування, які за роки незалежності України перебувають у процесі реформування, що викликано як потребою в ефективному використанні коштів, зокрема і на адміністрування процесів, так і демографічною ситуацією, економічними показниками та необхідністю унеможливити зловживання правом учасниками правовідносин. Указані фактори серед інших впливають на розвиток законодавства в означеній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичний розвиток законодавства у сфері соціального забезпечення та соціального страхування України зокрема, і за часів незалежності, і протягом усього часу існування законодавства на землях України, досліджували провідні українські вчені.

О. В. Москаленко у праці "Основні засади соціального страхування в сучасних умовах" зазначає, що "питання розвитку соціального страхування зводиться до пошуку шляхів досягнення балансу між економічною і соціальною складовими розвитку суспільства, які дозволили б уникнути конфронтації між ними та попередити перетворення соціального захисту населення з механізму управління соціальними ризиками на "баланс", який є перепорою економічного зростання" [1, с. 126]. О. В. Тищенко у доробку "Тенденції розвитку законодавства про пенсійний вік" приділила увагу процесу реформування пенсійного забезпечення України у частині підвищення пенсійного віку [2]. М. І. Боднарук у монографії "Правове регулювання соціального страхування в Україні" запропонував таку періодизацію становлення та розвитку соціального страхування на території України: 1-й період (близько III тис. років до н. е. – IX ст. н. е.); 2-й період (X–XVI ст.); 3-й період (XVII–XX ст.); 4-й період (1991 р. – понині – специфічний розвиток соціального страхування в Україні за доби її незалежності, що характеризується прийняттям значної кількості базових нормативно-правових актів у сфері соціального страхування, реформаційними процедурами тощо) [3, с. 415]. У монографії "Проблеми теорії та нормативно-правового регулювання соціального страхування в Україні" авторка цієї статті звертає увагу на важливість розвитку соціального страхування, оскільки "виважена політика держави у сфері соціального страхування вигідна як державі, яка може залучати в економіку кошти страхових фондів для розвитку галузей, так і для застрахованих осіб, які протягом життя мають

можливість самостійно коригувати обсяг страхового покриття, так і для страхувальників, які при настанні страхових випадків розділяють із Фондом соціального страхування видатки на соціальні виплати застрахованим особам" [4, с. 27–28]. Л. Ю. Малюга у роботі "Адаптація соціального законодавства України до законодавства ЄС: сучасний стан і тенденції розвитку" зазначає, що "у зв'язку з євроінтеграційними процесами в нашій країні актуалізуються питання, пов'язані з удосконаленням національного законодавства України на основі стандартів і принципів європейського права" [5, с. 120]. Незважаючи на значні доробки у сфері соціального страхування, нові виклики та потреба у переосмисленні усталених поглядів на регулювання правовідносин потребують додаткових досліджень.

Метою цієї статті є аналіз змін до законодавства у сфері соціального страхування протягом 1991–2021 років, їхніх причин і наслідків та окреслення деяких проблем, які нині потребують розв'язання. Об'єктом дослідження є законодавство, яке регулює правовідносини у сфері соціального страхування за часів незалежності України.

Аналізувати всі зміни, які відбулися протягом 30 років, у межах однієї статті вкрай проблематично з огляду на їхню кількість і різноманітність. У цій статті розглянуто деякі законодавчі зміни, що мали значний суспільний інтерес і стосувалися значної кількості осіб.

Методологічну основу статті складає система загальних і спеціальних методів наукового пізнання. Методологічною основою статті став діалектичний метод пізнання правових явищ. Історичний метод застосовувався під час дослідження розвитку законодавства за часів незалежності України. Порівняльно-правовий метод дослідження використано для аналізу реформування у сфері соціального страхування. Формально-юридичний метод став підґрунтям внесення пропозицій, спрямованих на усунення прогалин у законодавстві. Метод раціональної критики застосовувався для аналізу нормативно-правових актів. Метод прогнозування використовувався для формулювання пропозицій з удосконалення законодавства у сфері соціального страхування.

Для отримання соціальної страхової виплати у переважній більшості випадків важливий страховий стаж і дохід, з якого сплачується страховий внесок, тому саме у цій частині розглянуті у статті законодавчі зміни. На розвиток законодавства впливають реформаційні процеси, які також розглянуті у цій роботі. Основні результати статті містять три підрозділи, з яких перший присвячено реформам у соціальному страхуванні, другий – розвитку законодавства у частині визначення періодів, протягом яких особа є застрахованою у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, третій – розвитку законодавства у частині страхового внеску та доходу, з якого обчислюють соціальні страхові виплати.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Реформування соціального страхування за часів незалежності України. 1991 року в Україні починає створюватися національне законодавство, в якому закладається страхова основа соціального забезпечення та закріплюється на законодавчому рівні визначення поняття "страховий стаж" [6, с. 48].

Одним із ключових нормативно-правових актів у сфері соціального страхування стали прийняті в 1998 році Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [7], у яких передбачені види соціального страхування (пенсійне, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, медичне, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на випадок безробіття, інші види страхування, перед-

бачені законами України), з яких донині не впровадженим є медичне страхування.

Відповідно до зазначених Основ прийняті у 1999 році Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" (далі – Закон № 1105) [8], у 2000 році – Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" (далі – Закон № 1533) [9], у 2001 році – Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням" (далі – Закон № 2240) [10]. У подальшому до Закону № 2240 внесено зміни, якими у 2007 році зменшено розмір допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (ця зміна визнана неконституційною [11]) та у 2008 році вилучено такий вид допомоги, як допомога з догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, та вилучено з назви закону "народженням та". Такі зміни також визнано неконституційними [12].

Це не єдина практика Конституційного Суду України про визнання неконституційним законодавства у сфері соціального забезпечення. Так, Конституційний Суд України неодноразово визнавав неконституційними положення нормативно-правових актів у таких випадках: а) прийняття нормативно-правового акта (наприклад, Закон України про державний бюджет на відповідний рік, Постанова Кабінету Міністрів України), який зменшував розмір чи скасовував вид соціального забезпечення, установлений законодавством (№ 5-рп/2002 від 20.03.2002 р. № 20-рп/2004 від 01.12.2004 р. та ін.) [13, 14]; б) внесення до нормативно-правового акта, яким встановлено вид соціального забезпечення, зміни, що обмежує чи скасовує соціальне забезпечення певного виду (№ 8-рп/2005 від 11.10.2005 р., № 1697-VII від 14.10.2014 р. та ін.) [15, 16]; в) прийняття нормативно-правового акта чи внесення зміни до нормативно-правового акта, яким встановлено соціальне забезпечення певного виду, чим докорінно змінюються умови отримання соціального забезпечення без запровадження компенсацій, що суперечить принципу правової визначеності (№ 5-р/2018 від 22.05.2018 р., № 1-р(II)/2021 від 07.04.2021 р. та ін.) [17, 18].

Така ситуація змушує осіб звертатися до Конституційного Суду України за захистом своїх прав, що не завжди є достатньо ефективним способом через тривалу процедуру, особливо, коли розглядається питання про визнання неконституційною норми, яка діяла рік і щодо якої рішення прийнято в кінці року. На цьому наголошував і суддя Конституційного Суду України [19].

2015 року прийнято рішення про об'єднання Фонду соціального страхування від нещасних випадків та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та викладено Закон № 1105 у новій редакції – Законом № 1105 регулюються обидва види соціального страхування та змінюється його назва на "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування", Закон № 2240 втрачає чинність.

Реформування соціального страхування шляхом об'єднання двох фондів мало на меті зменшення витрат на адміністрування процесів, проте процес об'єднання двох фондів затягнувся на роки.

На сьогодні є пропозиції об'єднання адміністративних структур Фонду соціального страхування, Фонду соціального страхування на випадок безробіття та Пенсійного фонду на базі Пенсійного фонду. Ідея об'єднання соціальних фондів для мінімізації витрат на адміністрування є доцільною. Але важливо, яким буде механізм реалізації вказаної ідеї. Тривалий процес попереднього об'єднання двох фондів показав недоліки у реалі-

зації, які не варто повторювати у майбутньому. Також важливо, щоб під час реформування фондів не погіршилися права страхувальників і застрахованих осіб, не знизився рівень обслуговування. Так, ЦК Профспілки працівників освіти і науки України виступив проти прийняття проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації функцій Фонду соціального страхування України", оскільки більшість пропозицій значно звужує права страхувальників і застрахованих осіб [20].

Знаковим для пенсійного забезпечення став 2004 рік. З 1 січня 2004 року набув чинності Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" (далі – Закон № 1058) [21], яким трудовий стаж для визначення права на пенсійне забезпечення замінено страховим стажем, періоди, які враховувалися до трудового стажу станом на 01.01.2004 прирівнюються до страхового стажу. Також передбачено інший підхід до визначення доходу, з якого обчислюється пенсія (замість будь-яких п'яти років підряд чи двох років перед зверненням за пенсією став враховуватися дохід за весь період страхового стажу, починаючи з 1 липня 2000 року (за бажанням пенсіонера можуть бути вилучені певні періоди)), новою стала формула обчислення пенсії, введено для розрахунку коефіцієнт страхового стажу і коефіцієнт заробітної плати, введено нові поняття: мінімальний внесок, персоніфікований облік тощо.

Донині діє частково Закон України "Про пенсійне забезпечення", що певною мірою створює незручності у правозастосовній діяльності. І хоч у прикінцевих і перехідних положеннях Закону № 1058 врегульовано, в якій частині діє Закон України "Про пенсійне забезпечення", законодавцю було б доцільно продублювати діючі норми зі згаданого закону у Законі № 1058, а Закон України "Про пенсійне забезпечення" вважати таким, що втратив чинність.

Пенсійне забезпечення передбачає трирівневу структуру, з яких з 01.01.2004 року працювали перший (солідарний) і третій (недержавне пенсійне забезпечення) рівні. Другий рівень (накопичувальний) не запроваджено і донині, що зумовлено причинами переважно економічного характеру.

2001 року функції з пенсійного забезпечення передаються від управління праці та соціального захисту до Пенсійного фонду [22]. Такий крок зумовлено необхідністю зосередити в одній установі збір внеску, персоніфікований облік відомостей про особу та призначення і перерахунок пенсії.

2003 року Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань відшкодовуються Пенсійному фонду витрати, пов'язані з виплатою пенсії по інвалідності та по втраті годувальника, пов'язані з нещасним випадком на виробництві чи професійним захворюванням. У подальшому були внесені зміни до Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування (додано до пенсійного страхування такі виплати, як пенсія з інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання та пенсія у зв'язку з втратою годувальника, який помер унаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; а зі страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання вилучено ці виплати), у Законі № 1105 зазначено, що до введення законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування у відповідність із цим Законом, пенсія з інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання та пенсія у зв'язку з втратою годувальника, який помер унаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, виплачуються за рахунок ко-

штів Пенсійного фонду України. Пенсійне законодавство наразі є досить неузгодженим, адже Законом № 1058 у прикінцевих положеннях не передбачено дію Закону України "Про пенсійне забезпечення" в частині призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника, який помер унаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, що не узгоджується з нормами законодавства, які були прийняті пізніше [23, с. 287]. Проте у Законі № 1058 і нині є норма про те, що пенсії з інвалідності та у разі втрати годувальника, пов'язані із нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням, призначаються відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" (ч. 3 ст. 31, ч. 8 ст. 36 Закону № 1058). Звісно, що до Закону № 1058 мають бути внесені відповідні зміни, оскільки вже і порямок інший, і закону з такою назвою немає.

Також не скрізь ураховано у Законі № 1058 зміни, пов'язані з реформою у сфері соціального страхування та податків, унаслідок якої передано податковим службам повноваження укладати договори про добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (п. 11 ч. 1 ст. 64 Закону № 1058).

Хоч і не всі суперечності у законодавстві ведуть до порушення прав учасників правовідносин, але якісне законодавство спрощує правозастосовну діяльність.

Розвиток цифрових технологій, діджиталізація, автоматизація модернізують процеси адміністрування отримання соціальних виплат і робить зручнішим взаємодію учасників правовідносин – в електронній формі подається звітність, ведеться Реєстр застрахованих осіб, отримати інформацію, учинити певні дії можна, скориставшись електронним кабінетом, здійснюється автоматичний перерахунок пенсії, прийнято зміни щодо ведення трудових книжок (їхне оцифрування), електронних "лікарняних" тощо. Проте, варто звернути увагу на два аспекти. Перший – сервери вразливі до хакерських атак, які можуть "паралізувати роботу", знищити дані тощо (в одному з регіонів Німеччини 10 липня 2021 року оголосили надзвичайний стан через кібератаку, яка заблокувала зокрема і можливість отримувати соціальні виплати). Тому варто у процесі впровадження нових технологій передбачати резервні варіанти розвитку подій, щоб унеможливити блокування у наданні соціального забезпечення. Другий – користуватись результатами новачок можуть особи, які мають доступ до інтернету, для здійснення деяких операцій необхідно мати КЕП тощо. Не кожен отримувач соціальних виплат має доступ до інтернету, чи сім'ю, де допоможуть вирішити питання. Зрозуміло, що розвиток цифрових технологій стосується і сфери соціального забезпечення, проте важливо передбачати альтернативні механізми для реалізації кожним права на соціальне забезпечення, незалежно від майнового стану та комп'ютерної грамотності.

Розвиток законодавства у частині обрахунку страхового стажу. Законом № 1058 віднесено до кола застрахованих і осіб, які виконують роботи за цивільним договором. Проте поза увагою законодавця залишилися особи, які надавали послуги за договорами цивільно-правового характеру.

Натомість, відповідно до Закону України "Про збір і облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" (далі – Закон № 2464) [24] до бази, з якої справляється єдиний соціальний внесок (далі – ЄСВ) належала винагорода за договорами цивільно-правового характеру про виконання робіт і надання послуг. Пенсійний Фонд України роз'яснював, що сплата страхувальником ЄСВ з винагород за цивільними договорами про надання послуг не порушує законодавства, а

несплата ЄСВ за такими договорами не тягне за собою відповідальності [25]. Така позиція Пенсійного Фонду України досить дискусійна, сплата ЄСВ є обов'язковим платежем, і якщо особа є застрахованою, то за неї роботодавець зобов'язаний сплатити ЄСВ, у разі несплати притягають до відповідальності, якщо ж особа не належить до застрахованих, то відсутні правові підстави сплачувати за неї ЄСВ (як виняток може бути укладено договір про добровільну участь відповідно до встановленої процедури). 2017 року внесено зміну до ст. 11 Закону № 1058 – до кола застрахованих осіб додано й осіб, які надають послуги за цивільним договором.

Роботодавці з метою ухилення від витрат, пов'язаних із фондом оплати праці й уникнення зобов'язань, пов'язаних із вступом у трудові відносини, не завжди оформлюють трудові відносини (або взагалі юридично ніяк не закріплюють зв'язок із працівником, або використовують правову конструкцію цивільного договору). Також є види робіт, де сторони правомірно оформлюють відносини шляхом укладення цивільного договору. Працівники, які працюють по цивільному договору більш захищені, ніж неоформлені працівники, проте не мають таких гарантій, як наймані працівники за трудовим договором. Законодавець розширив коло осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, додавши осіб, які виконують роботи, надають послуги за цивільним договором (у 2009 році до Закону № 1533, у 2018 – до Закону № 1105). Указані зміни однозначно збільшили соціальну захищеність осіб. Водночас не достатньо врегульовано питання розслідування нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання, оскільки у цьому Порядку не враховано те, що в особи, яка працює за цивільним договором, немає робочого часу, часу відпочинку, вихідних і святкових днів, особа не підпорядковується правилам внутрішнього трудового розпорядку тощо.

З 01.01.2004 року мінімальна тривалість страхового стажу, необхідна для призначення пенсії за віком становила п'ять років, 2011 року була збільшена до 15 років, а з 2018 запроваджено поступове збільшення до 2028 року мінімальної тривалості страхового стажу, необхідного для призначення пенсії за віком із 60 років, а за відсутності необхідного страхового стажу, право на пенсію за віком настане у 63 роки за наявності мінімальної тривалості страхового стажу для виходу на пенсію із цього віку. У разі відсутності й цього мінімуму особа матиме право на пенсію за віком по досягненні 65 років за наявності мінімальної тривалості страхового стажу. Так, у 2021 році для виходу на пенсію за віком у 60 років необхідна мінімальна тривалість страхового стажу 28 років, у 63 роки – від 18 до 28 років, у 65 років – від 15 до 18 років. У 2028 році й пізніше для виходу на пенсію за віком у 60 років необхідна мінімальна тривалість страхового стажу – не менше 35 років, у 63 роки – від 25 до 35 років, у 65 років – від 15 до 25 років.

Законодавець передбачив можливість "докупити" страховий стаж. Договором про добровільну участь може бути передбачена одноразова сплата особою єдиного внеску за попередні періоди, в яких особа не підлягала загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню (зокрема і за період з 1 січня 2004 року по 31 грудня 2010 року). Сума сплаченого єдиного внеску за кожен місяць такого періоду не може бути меншою за мінімальний страховий внесок на дату укладення договору, помножений на коефіцієнт 2.

Також одним із ключових реформаційних аспектів став 2015 року Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення" [26], яким визначено, що у разі неприйняття до 1 червня 2015 року закону щодо призначення всіх пенсій, зокрема спеціальних, на загальних підставах з 1 червня 2015 року скасовуються норми щодо пенсійного забезпечення осіб, яким пенсії/щомісячне довічне грошове утримання призначаються відповідно до законів України "Про державну службу", "Про прокуратуру", "Про судоустрій і статус суддів", "Про статус народного депутата України", "Про Кабінет Міністрів України", "Про судову експертизу", "Про Національний банк України", "Про службу в органах місцевого самоврядування", "Про дипломатичну службу", Податкового та Митного кодексів України, Положення про помічника-консультанта народного депутата України. Це положення було предметом розгляду Конституційного Суду України та прийнято відповідні рішення про неконституційність указаного положення в частині регулювання питання призначення щомісячного довічного грошового утримання суддям (2016 р.) [27] і неконституційності цього положення як такого, що суперечить принципу правової визначеності (2020 р.) [28].

Ситуація з пандемією внесла корективи у різні галузі законодавства, зокрема і до трудового та соціально-забезпечувального. Так, внесено зміну щодо права на відпустку без збереження заробітної плати за згодою сторін – надано можливість працівнику, за погодженням із роботодавцем, отримати відпустку без збереження заробітної плати на весь період карантину, у період карантину багато працівників перейшли на дистанційну роботу (інколи зі зменшенням заробітної плати), або на роботу з неповним робочим тижнем, що вплинуло на розмір доходів працівника. До Закону № 1058 внесено зміни, якими передбачено врахування періоду отримання допомоги по частковому безробіттю на період карантину до страхового стажу та передбачено можливість за бажанням пенсіонера не враховувати при обчисленні доходу для призначення пенсії періоду страхового стажу під час карантину, установленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, з місяця запровадження карантину у 2020 році та шести календарних місяців після його завершення.

Також посилено соціальний захист медичних працівників (запроваджено страхові виплати на випадок отримання медичним працівником інвалідності чи смерті внаслідок гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, зараження яким пов'язане з виконанням професійних обов'язків) переглянуто розміри й умови виплат допомоги у разі тимчасової непрацездатності, внесено відповідні зміни до страхових виплат у разі безробіття тощо.

Законодавець реагує на виклики часу і вносить зміни до законодавства, проте наразі є ще не вирішені питання, які потребують невідкладного розгляду. Одним із них є проблема щодо зарахування до страхового стажу періоду перебування мобілізованих до зони АТО працівників у 2014–2016 роках. Пенсійний Фонд України притримується позиції, яка підтримана Верховним Судом, що працівники, які були мобілізовані у 2014–2016 роках до зони АТО і отримували від роботодавців компенсацію заробітної плати, не мали статусу застрахованих осіб, за них роботодавець не сплачував ЄСВ, а відтак цей період не повинен зараховуватися до страхового стажу [29].

Якщо у законодавстві передбачена гарантія збереження заробітної плати, компенсація заробітної плати, то це означає, що працівник отримує кошти, які не обмежать його у правах, порівняно із заробітною платою

за відпрацьований час. Гарантією для мобілізованих працівників є збереження заробітної плати, та у 2014–2016 роках передбачалась така компенсація роботодавцю з державного бюджету, яка пізніше була скасована. Заробітна плата працівника є базою, з якої справляється ЄСВ. Законом № 2464 передбачено, що не нараховується на виплати та не утримується єдиний внесок із виплат, що компенсуються з бюджету в межах середнього заробітку працівників, призваних на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийнятих на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, оголошення рішення про проведення мобілізації та/або введення воєнного стану. Ця норма є логічною, оскільки держава має компенсувати ті виплати, які мають бути заплачені державі, але не було враховано, що така умова дає підставу Пенсійному Фонду не враховувати означений період до страхового стажу. Така суперечність у законодавстві має бути усунена шляхом внесення зміни до ст. 11 Закону № 1058, розширивши коло осіб, які підлягають обов'язковому державному пенсійному страхуванню вказаною категорією осіб (працівники, призвані на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийняті на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, оголошення рішення про проведення мобілізації та/або введення воєнного стану).

Розвиток законодавства у частині обчислення страхового внеску. 1997 року прийнято Закон України "Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування", яким поряд із збором на нерухомість, послуги стільникового рухомого зв'язку, виробу з дорожочинних металів, легкові автомобілі регулювалось питання сплати збору на державне обов'язкове пенсійне страхування за застрахованих осіб – передбачалось нарахування 32 % роботодавцем та утримання 1–2 % заробітної плати працівника (залежно від доходу), якщо ж працівник працює на посадах, які дають право на пенсійне забезпечення на спеціальних умовах (державні службовці, наукові працівники, прокурори, льотчики та ін.), то утримання становило 1–5 % заробітної плати працівника (залежно від доходу).

Ключовою зміною стало набрання чинності у 2011 році Законом № 2464, яким запроваджено ЄСВ замість внесків по чотирьох видах соціального страхування. Ця зміна була позитивно сприйнята страхувальниками, адже замість здавання звітності та проведення виплат до 4-х фондів, обчислюється ЄСВ, який держава адмініструє і розподіляє між фондами. Така зміна зменшила витрати на адміністрування кожному із 4-х фондів.

2016 року змінився підхід до сплати ЄСВ – нараховує тільки роботодавець 22 % та не здійснюється утримання із заробітної плати працівника. Ці заходи мали сприяти легалізації тіньової заробітної плати.

Крім тіньової заробітної плати також відбувалося заниження бази, з якої справляється ЄСВ шляхом заниження доходів, наприклад, працівника оформляли на 0,25 ставки (ставка – мінімальна заробітна плата). Таким чином, за місяць особі офіційно нараховували 0,25 від мінімальної заробітної плати, відповідно ЄСВ становив 0,25 від мінімального страхового внеску і працівник за місяць роботи отримував четверту частину страхового стажу за місяць.

Законодавець зобов'язав 2016 року страхувальників сплачувати ЄСВ у розмірі не менше мінімального внеску за кожного найманого працівника (за основним місцем роботи). Така норма не тільки збільшила надходження,

але і захистила працівників, адже тепер страховий стаж рахується у розмірі один місяць за місяць роботи.

Проте були певні порушення прав працівників зі сторони Пенсійного Фонду при обчисленні пенсії за вищезгаданий період, оскільки Пенсійним Фондом для розрахунку брався не стаж, за період сплати ЄСВ у мінімальному розмірі, а стаж, за який сплачено ЄСВ із фактичної заробітної плати, яку отримував працівник (у нашому прикладі – 0,25 ставки). Також досить дискусійними були листи Державної фіскальної служби України від 20.07.2015 р. № 1882/2/99-99-17-03-01-10 [30] та Міністерства фінансів України від 06.08.2015 р. № 31-11180-02-2/25413 [31], в яких зазначено наступне. Різниця між мінімальною та фактично нарахованою заробітною платою є базою для нарахування єдиного внеску, проте, не є базою для утримання єдиного внеску (утримання здійснюється з фактично нарахованої заробітної плати). Отже, таке донарахування не належить до заробітної плати (доходу), яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу та відповідно не захищає прав застрахованих осіб (не враховується для розрахунку пенсій і соціальних виплат), і є додатковим джерелом надходження коштів до бюджету Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування. Донарахування сум єдиного внеску до розміру мінімальної заробітної плати (крім лікарняних, відпускних та допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами) фактично не є доходом (винагородою), отримуваним найманою особою за виконання робіт (надання послуг) у розумінні Закону України "Про оплату праці", не є базою для утримання єдиного внеску з фізичної особи і тому не вплине на суму її пенсійного забезпечення.

Указана позиція суперечила нормам законодавства, адже страховий стаж – це період за який зомісяця сплачено страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок, причому, страховий внесок може і не відповідати в повному обсязі внеску з нарахованої заробітної плати. Законодавством передбачена можливість у певному періоді доплатити частину внеску, якщо внесок менше мінімального й особа бажає, щоб їй був місяць роботи зарахований як повний місяць стажу. Також передбачено укладення договору про добровільну участь в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, де заробітна плата в особи взагалі відсутня, але є сплачені внески у розмірі не менше мінімального. І тому період сплати внесків буде зараховано до страхового стажу у повному обсязі (за відсутності фактичної нарахованої заробітної плати). Дії Пенсійного фонду, базовані на таких роз'ясненнях Державної фіскальної служби України та Міністерства фінансів України, суперечать чинному законодавству та порушують права застрахованих осіб, оскільки за них єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування сплачений у розмірі не менше мінімального страхового внеску. А відтак страховий стаж за період сплати внеску з фактично нарахованої заробітної плати – бази, з якої справляється внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, та доплати до мінімального внеску має зараховуватись у повному розмірі.

Пенсійний фонд України 2017 року повідомив, що доопрацьовує програмне забезпечення в частині врахування суми доплати до мінімального страхового внеску при відображенні інформації щодо страхового стажу. Тобто по особах, яким заробітна плата нарахована в розмірі меншому, ніж мінімальна заробітна плата, з якої сплачено внесок (менший ніж мінімальний страховий внесок), та страхувальником здійснено доплату до мінімального єдиного внеску (у звітності відображено з типом нарахувань 13), зазначений період буде зараховано до страхового стажу як повний місяць [32].

ВИСНОВКИ

Наявність великої кількості рішень Конституційного Суду України, якими визнавалися неконституційними положення нормативно-правових актів, свідчить про неналежне ставлення до конституційних гарантій під час розробки нормативно-правових актів.

При визнанні неконституційними положень не завжди є логічне продовження врегулювання правовідносин зі спірного питання, що приводить до вакууму у правовому регулюванні (наприклад, визнано неконституційним положення пенсійного законодавства про виплату пенсії за шість місяців наперед і припинення подальшої виплати пенсіонерам, які виїжджають з України на постійне місце проживання до іншої країни, із якою у України відсутні договірні відносини у сфері пенсійного забезпечення. Конституційний Суд України звернув увагу Верховної Ради України на необхідність приведення у відповідність до Конституції України положень інших законів, які регламентують виплату пенсій пенсіонерам, що постійно проживають у державах, з якими Україною не укладено відповідного договору, а також прийняття закону про відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними [33]. Проте вже минуло 12 років, а новий документ досі не прийнято, що створює на практиці певні незручності у врегулюванні цього питання.)

Наявність неузгоджень у нормативно-правових актах (при прийнятті нових норм не завжди вносяться зміни до діючих нормативно-правових актів, у яких є відповідні посилання) свідчить про потребу в аналізі чинного законодавства та покращенні якості документів.

Потребує врегулювання питання зарахування до страхового стажу періоду, коли мобілізований працівник перебував у АТО у 2014–2016 роках. Необхідно доповнити ст. 11 Закону № 1058 пунктом 7¹ такого змісту: "7¹) працівники, призвані на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийняті на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, оголошення рішення про проведення мобілізації та/або введення воєнного стану,". Також необхідно доповнити ст. 40 Закону № 1058 частиною 5 такого змісту: "5. При обчисленні заробітної плати (доходу) для осіб, зазначених у п. 7¹ ст. 11 цього Закону у період з 18.03.2014 року по 06.01.2017 року заробітна плата (дохід) для призначення пенсії визначається з урахуванням виплат, що компенсуються з бюджету в межах середнього заробітку працівників, призваних на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийнятих на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, оголошення рішення про проведення мобілізації та/або введення воєнного стану."

Законодавство у сфері соціального страхування потребує уваги правотворців і науковців. Також вимагає подальших досліджень питання накопичувального пенсійного страхування, захисту інтересів і гарантій для учасників недержавного пенсійного забезпечення, питання медичного страхування й інші питання розвитку соціального страхування.

Список використаних джерел

1. Москаленко О. В. Основні засади соціального страхування в суспільних умовах. / О. В. Москаленко. — Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди "Право". Вип.17, 2011 р. — С.126-131.
2. Тищенко О. В. Тенденції розвитку законодавства про пенсійний вік. / О. В. Тищенко. — Юридичний журнал "Право України". Вип.6, 2012 р. — С.67-73.
3. Боднарук М. І. Правове регулювання соціального страхування в Україні: [монографія] / М. І. Боднарук. — Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. — 472 с.

4. Кучма О. Л. Проблеми теорії та нормативно-правового регулювання соціального страхування в Україні: [монографія] / О. Л. Кучма. — Київ: освіта України, 2016 р. — 416 с.

5. Малиюга Л. Ю. Адаптація соціального законодавства України до законодавства ЄС: сучасний стан та тенденції розвитку. / Л. Ю. Малиюга. — Юридичний бюллетень. Вип.9, 2019 р. — С.120-129.

6. Кучма О. Л. Страховий стаж як категорія трудового права і права соціального забезпечення України: [монографія] / О. Л. Кучма. — Київ: 2013. — 204 с.

7. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон від 14 січня 1998 р. №16/98-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/16/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 10.07.2021)

8. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон від 23 вересня 1999 р. №1105-XIV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (дата звернення 10.07.2021)

9. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон від 02 березня 2000 р. №1533-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1533-14> (дата звернення 10.07.2021)

10. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похороном: Закон від 18 січня 2001 р. №2240-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2240-14#Text> (дата звернення 10.07.2021)

11. У справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України "Про Державний бюджет України на 2007 рік" (справа про соціальні гарантії громадян): Рішення від 9 липня 2007 р. № 6-пр/2007. Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07#Text> (дата звернення 11.07.2021)

12. У справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1-4, 6-22, 24-100 розділу II Закону України "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України на 2008 рік" (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України): Рішення від 22 травня 2008 р. №10-пр/2008. Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v01p710-08#Text> (дата звернення 11.07.2021)

13. У справі за конституційними поданнями 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 58, 60 Закону України "Про Державний бюджет України на 2001 рік" та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 2, 3, 4, 5, 8, 9 частини першої статті 58 Закону України "Про Державний бюджет України на 2001 рік" і підпункту 1 пункту 1 Закону України "Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів" (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій): Рішення від 20 березня 2002 р. №5-пр/2002. Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-02#Text> (дата звернення 11.07.2021)

14. У справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 44, 47, 78, 80 Закону України "Про Державний бюджет України на 2004 рік" та конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 78 Закону України "Про Державний бюджет України на 2004 рік" (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій): Рішення від 01 грудня 2004 р. №20-пр/2004. Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-04#Text> (дата звернення 11.07.2021)

15. У справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого пункту 13 розділу XV "Прикінцеві положення" Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та офіційного тлумачення положення частини третьої статті 11 Закону України "Про статус суддів" (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання): Рішення від 11 жовтня 2005 р. №8-пр/2005. Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05#Text> (дата звернення 11.07.2021)

16. У справі за конституційними скаргами Данилюка Степана Івановича та Литвиненка Олексія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини двадцятої статті 86 Закону України "Про прокуратуру" від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va07p710-19#n36> (дата звернення 11.07.2021)

17. У справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України" від 28 грудня 2014 року №76-VIII: Рішення від 22 травня 2018 р. №5-р/2018. Конституційний Суд України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18> (дата звернення 11.07.2021)

18. У справі за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України" від 28 грудня 2014 року № 76-VIII : Рішення від 07 квітня 2021 р. №1-p(II)2021. Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-21#Text> (дата звернення 11.07.2021)

19. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини сьомої статті 43, першого речення частини першої статті 54 Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" від 20 грудня 2016 р. №7-рп/2016. Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na07d710-16#n2> (дата звернення 11.07.2021)

20. Лист від 06 квітня 2021 р. №02-7/287. Профспілка працівників освіти і науки України. URL: <https://pon.org.ua/novyny/8648-proekt-zakonu-schodo-optimizatsiyi-funkciy-fondu-socstrahu-potrebuye-doopracyuvannya.html> (дата звернення 11.07.2021)

21. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон від 09 липня 2003 р. №1058-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1058-15> (дата звернення 12.07.2021)

22. Про забезпечення проведення експерименту з призначення пенсій органами Пенсійного фонду в Автономній Республіці Крим, Дніпропетровський, Донецький, Закарпатський, Київський, Львівський, Миколаївський, Полтавський, Харківський, Хмельницький областях та у м. Києві : Наказ від 28 грудня 2000 №369/54. Міністерство праці та соціальної політики України, Пенсійний фонд України. URL: <https://zakononline.com.ua/documents/show/65536> (дата звернення 12.07.2021)

23. Андрієв В. М., Кучма О. Л., Сінцова Л. М. Пенсійне забезпечення у солідарному рівні загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [монографія] / В. М. Андрієв, О. Л. Кучма, Л. М. Сінцова. – Київ: ФОРМ, 2018. – 474 с.

24. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон від 08 липня 2010 р. №2464-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2464-17> (дата звернення 12.07.2021)

25. Щипка Л.М. Запитання-відповіді. / Людмила Миколаївна Щипка // "Вісник податкової служби України". – 2008. – №24. – с.61.

26. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення : Закон від 02 березня 2015 р. №213-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/213-19> (дата звернення 12.07.2021)

27. У справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та положень пункту 5 розділу III "Прикінцеві положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення" (справа про комісійне довічне грошове утримання суддів у відставці) : Рішення від 08 червня 2016 р. № 4-рп/2016. Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16#n75> (дата звернення 14.07.2021)

28. У справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III "Прикінцеві положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення" від 2 березня 2015 року № 213-VIII : Рішення від 18 червня 2020 р. № 5-рп(II)/2020. Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#n38> (дата звернення 14.07.2021)

29. Постанова від 04 березня 2020 р. №415/2135/17. Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87995653> (дата звернення 14.07.2021)

30. Лист від 20 липня 2015 р. №1882/2/99-99-17-03-01-10. Державна фіскальна служба України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1882872-15#Text> (дата звернення 14.07.2021)

31. Лист від 06 серпня 2015 р. № 31-11180-02-2/25413. Міністерство фінансів України. URL: https://taxlink.ua/ua/tax_explained/31-11180-02-2-25413-vid-06-08-2015/ (дата звернення 14.07.2021)

32. Лист від 17 березня 2017 р. №8134/04-11. Пенсійний фонд України. URL: <https://uteka.ua/publication/news-14-ezhednevnyj-buxgalterskij-obzor-39-pfu-o-zachislennii-strahovogo-stazha> (дата звернення 14.07.2021)

33. У справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" : Рішення від 7 жовтня 2009 р. № 25-рп/2009. Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v025p710-09#Text> (дата звернення 14.07.2021)

References

1. Moskalenko O. V. (2011) Osnovni zasady sotsial'noho strakhuvannya v suchasnykh umovakh [Basic principles of social insurance in modern conditions]. Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody "Pravo" [Collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after GS Skovoroda "Law"], (17), 126-131 (in Ukrainian)
2. Tyshchenko O. V. (2012) Tendentsiyi rozvytku zakonodavstva pro pensynnyy vik [Trends in the development of legislation on retirement age].

Yurydychny zhurnal "Pravo Ukrainy" [Law Journal "Law of Ukraine"], (6), 67-73 (in Ukrainian)

3. Bodnaruk M. I. (2014) Pravove rehulyuvannya sotsial'noho strakhuvannya v Ukraini [Legal regulation of social insurance in Ukraine]. Chernivtsi: Chernivets'kyi nats. un-t (in Ukrainian)

4. Kuchma O. L. (2016) Problemy teorii ta normatyvno-pravovoho rehulyuvannya sotsial'noho strakhuvannya v Ukraini [Problems of theory and normative-legal regulation of social insurance in Ukraine]. Kyiv: Osvita Ukrainy (in Ukrainian)

5. Maliuha L. Yu. (2019) Adaptatsiya sotsial'noho zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva YES: suchasnyy stan ta tendentsiyi rozvytku [Adaptation of Ukrainian social legislation to EU legislation: current status and development trends], (9), 120-129 (in Ukrainian)

6. Kuchma O. L. (2013) Strakhovyy stazh yak katehoriya trudovoho prava i prava sotsial'noho zabezpechennya Ukrainy [Insurance experience as a category of labor law and social security law of Ukraine]. Kyiv (in Ukrainian)

7. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro zahal'noobov'yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya, Zakon Ukrainy [Fundamentals of the legislation of Ukraine on compulsory state social insurance, Law of Ukraine] №16/98 (1998). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/16/98-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian.)

8. Pro zahal'noobov'yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya, Zakon Ukrainy [On compulsory state social insurance, Law of Ukraine] №1105-XIV (1999). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (in Ukrainian)

9. Pro zahal'noobov'yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya na vypadok bezrobittya, Zakon Ukrainy [On compulsory state social insurance in case of unemployment, Law of Ukraine] №1533-III (2000). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1533-14> (in Ukrainian)

10. Pro zahal'noobov'yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya u zv'yazku z tymchasovoyu vtratyuu pratsездatnosti ta vytratamy, zumovlenymy pokhovannym, Zakon Ukrainy [About obligatory state social insurance in connection with temporary disability and expenses caused by burial, Law of Ukraine] №2240-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2240-14#Text> (in Ukrainian)

11. Rishennya Konstytutsiyynoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] № 6-рп/2007 (2007). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07#Text> (in Ukrainian)

12. Rishennya Konstytutsiyynoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] №10-рп/2008 (2008). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-08#Text> (in Ukrainian)

13. Rishennya Konstytutsiyynoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] №5-рп/2002 (2002). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-02#Text> (in Ukrainian)

14. Rishennya Konstytutsiyynoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] №20-рп/2004 (2004). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-04#Text> (in Ukrainian)

15. Rishennya Konstytutsiyynoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] №8-рп/2005 (2005). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05#Text> (in Ukrainian)

16. Rishennya Konstytutsiyynoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] № 1697-VII (2014). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va07p710-19#n36> (in Ukrainian)

17. Rishennya Konstytutsiyynoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] №5-рп/2018 (2018). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18> (in Ukrainian)

18. Rishennya Konstytutsiyynoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] №1-p(II)2021 (2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-21#Text> (in Ukrainian)

19. Oкрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І. Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України Сліденка І. Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України №7-рп/2016 (2016). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na07d710-16#n2> (in Ukrainian)

20. Lyst Profspilky pratsivnykiv osvity i nauky Ukrainy [Letter from the Trade Union of Education and Science Workers of Ukraine] №02-7/287 (2021). <https://pon.org.ua/novyny/8648-proekt-zakonu-schodo-optimizatsiyi-funkciy-fondu-socstrahu-potrebuye-doopracyuvannya.html> (in Ukrainian)

21. Pro zahal'noobov'yazkove derzhavne pensyne strakhuvannya, Zakon Ukrainy [About obligatory state pension insurance, Law of Ukraine] №1058-IV (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1058-15> (in Ukrainian)

22. Pro zabezpechennya provedennya eksperymentu z pryznachennya pensiyi orhanamy Pensynnoho fondu v Avtonomniy Respubliki Krym, Dnipropetrovskiy, Donetsk'kiy, Zakarpatt'kiy, Kyivskiy, L'vivskiy, Mykolayivskiy, Poltavskiy, Kharkivskiy, Khmel'nyts'kiy oblastiakh ta u m. Kyievi, Nakaz Ministerstva pratsi ta sotsial'noyi polityky Ukrainy i Pensynnoho fondu Ukrainy [On ensuring the experiment on the appointment of pensions by the Pension Fund in the Autonomous Republic of Crimea, Dnipropetrovsk, Donetsk, Zakarpattia, Kyiv, Lviv, Mykolaiv, Poltava, Kharkiv, Khmelnytskyi regions and in Kyiv, Order of the Ministry of Labor and Social Policy of Ukraine and the Pension Fund of Ukraine] №369/54 (2000). <https://zakononline.com.ua/documents/show/65536> (in Ukrainian)

23. Andriy V. M., Kuchma O. L., Sinova L. M. Pensyne zabezpechennya u solidarnomu rivni zahal'noobov'yazkovoho derzhavnoho pensynnoho strakhuvannya [Solidarity pension provision of the obligatory state pension insurance]. Kyiv: FOP Maslakov (in Ukrainian)

24. Pro zbir ta oblik yedynoho vnesku na zahal'noobov'yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya, Zakon Ukrainy [On the collection and accounting of a single contribution to the obligatory state social insurance, Law of Ukraine] №2464-VI (2010). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2464-17> (in Ukrainian)

25. Shchipka L. N. (2008) Zapytannya-vidpovidi [Questions and answers]. Visnyk podatkovoyi sluzhby Ukrainy [Bulletin of the Tax Service of Ukraine], (24), 61 (in Ukrainian)

26. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pensynoho zabezpechennya. Zakon Ukrainy [About modification of some legislative acts of Ukraine concerning pension provision, Law of Ukraine] №213-VIII (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/213-19> (in Ukrainian)

27. Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] № 4-pi/2016 (2016). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16#n75> (in Ukrainian)

28. Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] № 5-p(II)/2020 (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#n38> (in Ukrainian)

29. Postanova Verkhovnoho Sudu [Ruling of the Supreme Court] №415/2135/17 (2020). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87995653> (in Ukrainian)

30. Lyst Derzhavnogo fiskal'nogo sluzhby Ukrainy [Letter from the State Fiscal Service of Ukraine] №1882/2/99-99-17-03-01-10 (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1882872-15#Text> (in Ukrainian)

31. Lyst Ministerstva finansiv Ukrainy [Letter from the Ministry of Finance of Ukraine] № 31-11180-02-2/25413 (2015). https://taxlink.ua/ua/tax_explained/31-11180-02-2-25413-vid-06-08-2015/ (in Ukrainian)

32. Lyst Pensynoho fondu Ukrainy [Letter from the Pension Fund of Ukraine] №8134/04-11 (2017). <https://uteka.ua/publication/news-14-ezhednevnyj-buxgalterskij-obzor-39-pfu-o-zachislenii-straxovogo-stazha> (in Ukrainian)

33. Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] № 25-pi/2009 (2009). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v025p710-09#Text> (in Ukrainian)

Received: 31/07/2021

Accepted: 16/08/2021

O. Kuchma, Dr. Sc. (Law), Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CERTAIN ASPECTS OF LEGISLATION DEVELOPMENT IN THE FIELD OF SOCIAL INSURANCE IN INDEPENDENT UKRAINE

Purpose. The purpose of this article is to analyse changes in the legislation in the field of social insurance during 1991-2021, their causes and consequences, and identify some problems that need to be solved currently.

Methods. The methodological basis of the article is the dialectical method of cognition of legal phenomena. The article also implies the usage of historical, comparative, formal-legal methods, methods of rational criticism and forecasting.

Results. The article analyses the development of legislation in the field of social insurance (certain aspects of social insurance reform and the development of legislation in terms of determining the length of contribution period and calculating the insurance contribution necessary for obtaining social security of various types) during the years of independence of Ukraine (1991-2021). The prerequisites for legislative changes and consequences are emphasized. The critical assessment of the quality of legislation is also given, taking into account the large number of decisions of the Constitutional Court of Ukraine on declaring a number of provisions of the legislation to be unconstitutional, which indicates insufficient attention of the legislator to the non-violation of constitutional guarantees of social protection of people. Attention is drawn to innovations in legal regulation caused by the military operations in eastern Ukraine and the respiratory disease COVID-19 caused by the SARS-CoV-2 coronavirus. This article examines some legislative changes that attracted some significant public interest and concerned a considerable number of people.

Conclusions. When declaring provisions unconstitutional, it is not always logical to continue the settlement of legal relations on a disputed issue, which leads to a vacuum in legal regulation. The presence of inconsistencies in regulatory legal acts indicates the need to analyse the current legislation and improve the quality of documents.

The issue of crediting the period to the insurance record when the employee, who was called up for service in the armed forces, participated in the ATO in 2014-2016, needs to be resolved, and therefore, it is proposed to amend Articles 11 and 40 of the law of Ukraine "On Mandatory State Pension Insurance" accordingly.

Keywords: social insurance, pension reform, contribution period, single social contribution, salary compensation.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Legal Studies, 2021; 3 (118): 63-68

УДК 347.9

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2021/3.118-11>

ISSN 1728-2195

© Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Publishing center "Kyiv University", 2021

Л. С. Малярчук, канд. юрид. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-0169-0272

ВИКОНАВЧИЙ ЗБІР І ОСНОВНА ВИНАГОРОДА VS ВИКОНАВЧА САНКЦІЯ: ФОРМУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ ЇХНЬОЇ СУТНОСТІ У ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Досліджено розуміння сутності основної винагороди порівняно з виконавчим збором, специфіки їхнього стягнення у проміжку становлення законодавства про виконавче провадження за часи незалежності України та їхня еволюція у виконавчу санкцію як об'єднуючого терміна для цих двох понять.

Установлено, що основна винагорода приватного виконавця стягується в порядку, передбаченому для стягнення виконавчого збору, а відтак виконавчий збір і основна винагорода приватного виконавця визначаються більшою мірою як тотожні поняття. Визначено недопустимі випадки поширення закріплених правил щодо виконавчого збору відносно основної винагороди, зокрема, у разі звільнення від сплати виконавчого збору при накладенні арешту на майно для забезпечення позовних вимог або поверненні виконавчого збору у разі скасування рішення, що підтверджено на рівні судової практики.

Резюмовано, що і виконавчий збір, і основна винагорода у першу чергу є платою за примусове виконання рішення, однак водночас слугують і мірою покарання за невиконання рішення в добровільному порядку боржником до пред'явлення виконавчого документа, і виступають стимулом для виконання рішення відповідачем без залучення органів примусового виконання. Позитивно відмічено дуалістичну правову природу цих коштів і її збереження у змісті виконавчої санкції, причому наголошено на окремих моментах щодо доопрацювання регулювання останньої. Наприклад, визнано за доцільне передбачити зменшення розміру виконавчої санкції за умови самостійного виконання рішення боржником протягом незначного періоду після початку виконання рішення чи у разі припинення виконавчого провадження/закінчення виконання рішення без реального виконання.

Ключові слова: кошти виконавчого провадження, сума стягнення, фактичне виконання, повернення виконавчого документа, закінчення виконавчого провадження.

ВСТУП

Професія приватного виконавця є досить привабливою з огляду на перспективи отримання ним винагороди значних розмірів за виконане рішення, у той же час для нього існує чимало ризиків і загроз узагалі залиши-

тись ні з чим після вчинення виконавчих дій, навіть коли вони привели до бажаного результату. У такому разі фактично порушується право на оплату праці приватного виконавця, більше того, у результаті він терпить збитки, адже за рахунок цих коштів повинен покрити витрати